

Kurije na Kaptolu u Zagrebu

Dr Lelja Dobronić

direktor Povijesnog muzeja SR Hrvatske u m.

Izvoran znanstveni rad

Dvorci i kurije nazivi su u dnevnom govoru i u stručnoj literaturi za stambena zdanja na ladanju, na posjedima nekadašnje povlaštene klase, višeg i nižeg plemstva. Pritom se redovito izrazom dvorac naziva veća zgrada, barem jednokatnica, vlasnika iz krugova višeg plemstva (baruna i grofova). Naziv kurija upotrebljava se za manju stambenu zgradu, najčešće prizemnicu, rjeđe jednokatnicu, koja je pripadala kojem plemiću. Pri toj podjeli ladanjskih boravišta našeg plemstva gotovo se zaboravlja da riječi dvorac i kurija znače zapravo isto: *curia nobilitaris*, naime, latinski je izraz za plemićki dvorac. Njegov skraćeni oblik (kurija) praksa je ograničila na kuće zagorskih i turopoljskih plemića.

Kaptol u Zagrebu još je jedno područje na kojem riječ kurija ima određeno značenje. Kurijom se naziva kuća kanonika (*curia canonicalis*). U popisu kuća na području Kaptola, sastavljenom 1788. godine,¹ razlikuju se dvije kategorije zgrada: »hiža purgarska« i »dvor plemeniti«. Hiža purgarska, razumljivo, kuća je građana koji su živjeli u Opatovini, Dolcu, Pod zidom i Na potoku. Dvor plemeniti označuje kanoničku kuriju. Naziv se lako može objasniti. *Curia* se hrvatski zvala dvor. Kanonici su crkveni dostojanstvenici, pa je svaki, bez obzira na porijeklo, imao pravo na grb. U feudalnom društvu pripadali su u plemstvo, pa je kanonik i plemić, imao dvor (kuriju). Kaptolski »dvor plemeniti« bili su sjedišta gospodarstava jednako kao oni na ladanju, s tom razlikom što se nisu nalazili na samom posjedu, već izvan njega. Svakom je, naime, kanoniku pripadao posjed (predij) od kojega je uzdržavao sebe i kuriju.

Dok je plemstvo u želji da živi u glavnom gradu Hrvatske gradilo uglavnom oko sredine 18. stoljeća sebi palače u gornjogradskim ulicama, dotle je na Kaptolu već postojalo naselje dvoraca – »dvorova plemenitih« –

Kurije (latinski curia, u starim hrvatskim tekstovima dvor plemeniti) nazivaju se kuće zagrebačkih kanonika. Smjestile su se na Kaptolu zapadno i sjeverno od stolne crkve kojoj kanonici služe. One se ne samo po društvenom položaju njihovih posjednika, već i po osobinama samih zgrada razlikuju od građanskih kuća i aristokratskih palača u gornjem gradu: većina njih stoji slobodno u vrtu poput dvorca ili kurije na ladanju, a bile su sjedišta gospodarstava jednako kao one na ladanju.

kurija kanoničkih. To je jedinstveno naselje u Hrvatskoj s obzirom na koncentraciju dvoraca.

Može se pitati po čemu su kaptolske kurije »dvori plemeniti« osim po društvenom položaju njihovih posjednika. One su to i po osobinama samih zgrada: većina ih stoji sama za sebe u vrtu poput dvorca ili kurije na ladanju.² Ako se i nalaze u renesansno koncipiranom nizu^{2a} (samo u jugozapadnom dijelu Kaptola), imale su dvorišta i gospodarske zgrade.

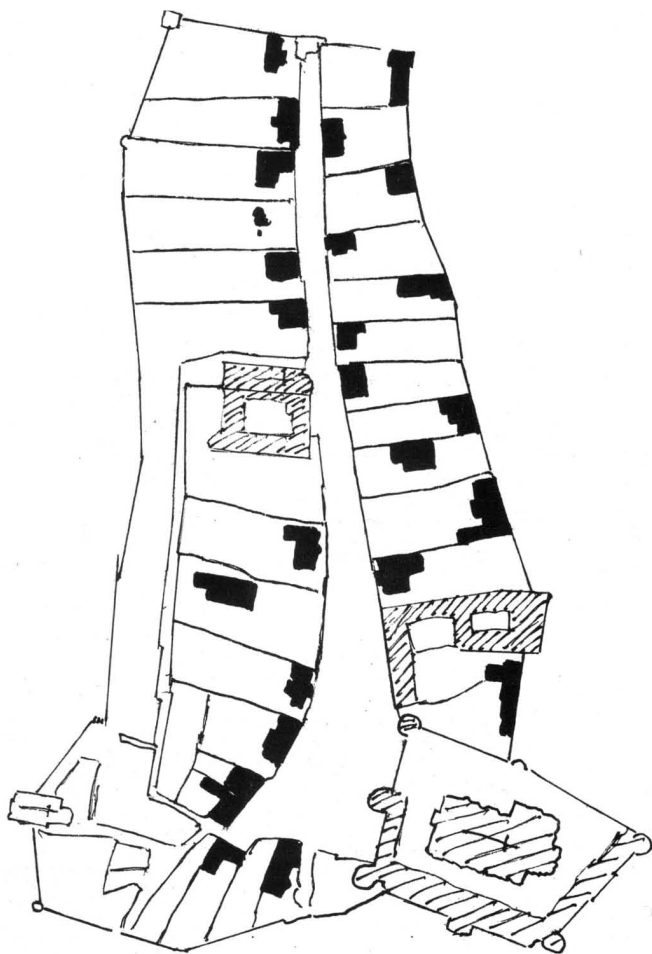
Tvrđnju da je Kaptol naselje dvoraca, odnosno aglomeracija takvih objekata, dokazuje činjenica da su oni sasvim slobodno smješteni u vrtove i dvorišta i da nema nikakve pravilnosti u njihovu lociranju. Tim naseljem morala je oduvijek prolaziti cesta, jer je morala postojati komunikacija ne samo unutar Kaptola već i s Novom Vesu i udaljenijim posjedima, ali ona u vrijeme glavne izgradnje Kaptola, u 17. i 18. stoljeću, sigurno nije bila gradska ulica. Tek u 19. st. zaboravljen je prvotni karakter naselja, i u valu formiranja i gradnje pravilnih gradskih ulica, kurije su podizane uz ulicu i time se ulica oblikovala.

Prema spomenutom popisu iz 1788. godine na Kaptolu je stajalo dvadeset i sedam »dvorova plemenitih«. Danas ih ima dvadeset i pet, jer je jedan srušen poslije potresa od 1880. god (br. 30, odnosno 29a), a jedan (Dolac 7) već je

¹ KAZ, Prot. 503.

² Nace Šumi, *Arhitektura XVI. stoljeća na Slovenskem*, Ljubljana 1966, str. 45.

^{2a} Baldass-Fenchtmüller-Mrazek, *Renaissance in Österreich*, Wien 1966, str. 16.

Razmjestaj kurija na Kaptolu prije 1860. godine

odavno izvan toga kruga. Kurije su raspoređene: na južnoj strani Kaptola dvije (br. 1, 2), na zapadnoj strani do franjevačkog samostana šest (br. 3-8) i dalje od njega do kaptolske škole još šest (br. 10-15), na istočnoj strani jedanaest (br. 18-28). Kurije su impozantne kao cjelina, a svaka pojedina ima svoju povijest i svoje specifičnosti.

Zahvaljujući visokom stupnju obrazovanosti kanonika i biskupa na Kaptolu je administracija bila uredno vođena i sve se točno zapisivalo. Među ostalim su sačuvani zapisnici vizitacija (pregleda) kanoničkih domova iz 1673,³ 1677,⁴ 1687,⁵ i 1690.⁶ godine. Oni sadržavaju jednostavne, ali vrlo vrijedne opise stambenih, a i gospodarskih zgrada,

i otvaraju pogled u kulturu stanovanja druge polovice 17. stoljeća, inače vrlo slabo poznatu. Daju sliku »dvorova plemenitih« zagrebačkih crkvenih dostojanstvenika.

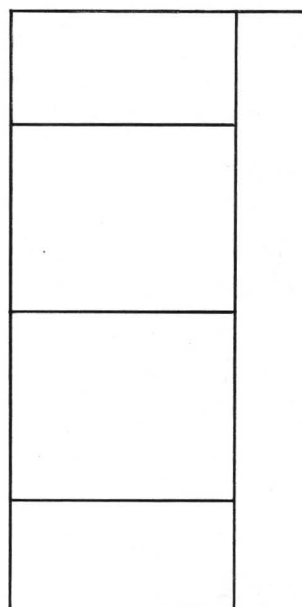
Podaci iz vizitacije predstavljaju istraživački problem, jer su pojedine kurije označene isključivo imenom njihova posjednika u času pregleda. Budući da su se kanonici vrlo često selili iz kurije u kuriju, ne postoji uvid u te promjene. Izuzeci su bili samo vrhovi kanoničkog zbora (veliki prepozit i lektor), za koje su već u 14. stoljeću⁷ bile određene posebne kurije.

PREPOŠTIJA I LEKTORIJA

Kuriju »prepoštiju« (Kaptol 7), koja se nalazi duboko u vrtu, sagradio je između 1543. i 1571. god. kanonik Juraj Herešinci, a za stan prepozita odredio ju je njegov nećak biskup Petar Herešinci.⁸ Ona se u 17. st. isticala među kaptolskim kurijama svojom veličinom i time što je bila »cijela zidana«.³ Glavna masa joj je velik paralelopiped na koji se nastavlja uži dio na zapadnoj strani. U prizemlju su prostorije raznih tlocrta i svodova. Dekorativni barokni portal od crnog mramora postavljen je na južnom pročelju 1756. godine. Kraj svih preinaka zgrade i nedostataka komparativnog materijala, ne bi trebalo sumnjati da kurija prepozita potječe iz 16. stoljeća, i to njen uži, zapadni dio. Tu hodnik u prvom katu ima križne svodove, oblik karakterističan za 16. st. Na jugozapadnom bridu sačuvao se stupić nekad otvorenog renesansnog arkadnog trijema. U prizemnoj prostoriji je svod bačvast s kratkim nepravilno razmještenim susvodnicama. Glavni veći dio kurije mogao bi biti gradnja 17. st. (obodni zidovi debljine oko 1 m) s pregradnjama izvedenim u 18. st.

Koso preko puta prepoštije u dnu dvorišta na istočnom kaptolskom zidu stoji »lektorija« (Kaptol 27). »Kamenu kuriju« (*curia lapidea*) lektorovu sagradio je kanonik Petar de Mysolia^{8a} koji je bio lektor 1488-1498.

Shematski tlocrt prvog kata drvene kurije

³ NAZ, A. Eccl. Vol. IV nr. 188 (Prijevod citata s latinskog: L.D.).

⁴ NAZ, A. Eccl. 8/116.

⁵ NAZ, A. Eccl. nr. 255-1 i 255-2.

⁶ NAZ, A. Eccl. nr. 282.

⁷ I.K. Tkalčić, Statuta, MEZ II, Zagreb 1874, str. 17.

⁸ KAZ, ACA fasc. 17 nr. 71.

^{8a} MCZ XI, str. 291, 294.

Kaptol 7

godine. U procjeni kanoničkih kurija 1508. godine ocijenjena je kao najvrednija. Imala je tada sobu ili sobe

(domus), podrum, kuhinju i staju sa svim potrebnim. Podatak o prvoj obnovi potječe s (nažalost izgubljene) spomen-ploče kanonika lektora Jurja Ratkaja. Prema zapisanom tekstu na toj ploči, on je lektoriju obnovio 1650.

Kaptol 7, prvi kat

Kaptol 7, prvi kat zapadnog dijela

Kaptol 27, pogled iz Ribnjaka

nakon 150 godina njena postojanja,⁸ što je približno točno. Zabilježena je i obnova između 1673. i 1677. godine. Kurija ima u podrumu bačvasti svod sa šiljastim susvodnicama, u prizemlju križne svodove, u prvom katu bačvasti s lomljenim susvodnicama. Lektorija je kasnije pro-

duljena, a rizalit na zapadnom pročelju prigraden je 1802. godine.

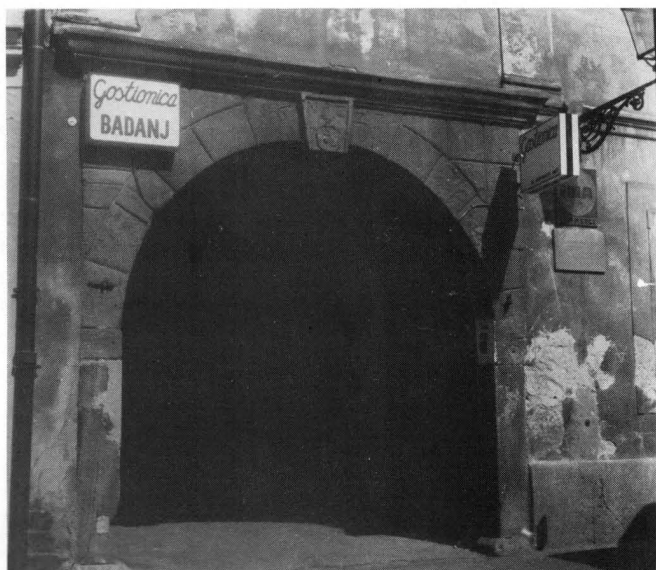
Prepštija i lektorija, dvije najstarije kaptolske kurije, već po samoj činjenici što su bile zidane, morale su biti osobito istaknute među ostalim, drvenima.

DRVENI »DVORI PLEMENITI«

Podrobno analizirajući vizitacije, upotpunjujući podatke iz njih s podacima iz druge arhivske građe uspjelo je uspostaviti redoslijed kurija opisanih 1687. i 1690. godine. Iako se za opise iz 1673. nije moglo utvrditi na koje se kurije odnose, ipak su ti opisi zanimljivi, jer ukazuju na skromne kuće i skroman način života osoba na tada društveno visokim položajima. Godine 1673.² bile su pregledane dvadeset i četiri kurije, od kojih je samo pet bilo zidanih (*domus murata*) i dvije poluzidane i poludrvne (*domus semimurata*). Ostale su bile drvene.

U velikom požaru koji je zahvatio Kaptol 1674.⁹ izgorio je njegov sjeverni, tzv. gornji dio. Izgorile su drvene kurije na zapadnoj strani od broja 10 do 15, a na istočnoj strani od broja 18 do 24 i 28. Taj požar i drugi slični bili su prave ekonomske i socijalne katastrofe. Nakon

Kaptol 4, portal

⁹ KAZ, prijepis rukopisa Bolonjske kronike; Vj. Klaić, *Suvremeni opisi zagrebačkog požara od 1706. god.*, *Vjesnik zem. arhiva*, XIII, 1910, str. 236; Lj. Ivančan, *Požari Zagreba XVII. i XVIII. stoljeća*, *Bogoslovska smotra*, Zagreb 1931, broj 1.

Kaptol 4, pročelje

Kaptol 3, hodnik u prvom katu, ulično krilo

njih na mjestu drvenih nužno su se morale podizati nove zgrade, a ono malo zidanih trebalo je popravljati, jer su im

sigurno stradavala drvena krovista i krovovi, pokriti šindrom.

U vizitaciji izvršenoj 1687. god.⁵ kuće su opisivane pri-

Kaptol 3, arkade

Kaptol 15

lično iscrpno. Tada su sve kurije, osim jedne, bile katnice. Bilo ih je sedam zidanih, ostale drvene. Među drvenima nekoliko je puta istaknuto: *lignea noviter erecta* ili *lignea quasi nova*, što znači da je novopodignuta poslije požara od 1674. god. Razabire se da je u južnom dijelu Kaptola, koji nije stradao u tom požaru, stajalo nekoliko kurija vrlo starih i ruševnih.

U vizitaciji 1690. godine⁶ pregledano je dvadeset i devet kurija: povećan broj znači da su vraćene Kaptolu one koje su izvjesno vrijeme bile u rukama privatnika. Zidanih je bilo sedam, poluzidane dvije.

Opisi drvenih kurija 1687. daju nam dobru sliku o tipu i veličini kuća, rasporedu prostorijske i gospodarskih zgrada. Kako su oni sasvim jedinstven dokument za povijest drvene arhitekture, vrijedno ih je ukratko navesti.

Kaptol 1: kuća trošna od velike starosti, zato blizu ruševnosti, treba popravaka; gore dvije sobe s tri komore za spavanje, dvije kuhinje; dolje družinska soba, kuhinja, vinohrana također ruševna, mala staja, dvije ostave.

Kaptol 2: kuća sasvim udobna za stanovanje; gore dvije sobe za boravak, komora i kuhinja, predsoblje udobno; dolje družinska soba, ostava i kuhinja: odijeljeno od kuće, uz vrtić staja za konje; vinasprema prema kaptolskom trgu vrlo ruševna i treba popravak; dva dućančića prema kaptolskom trgu.

Dolac 7: poluzidana kuća; gore zidana soba bez svoda prilično udobna, uz nju spavaća soba sa svodom; dolje vinasprema, spremište bez svoda; prema kaptolskom trgu gore dvije sobe, spavaća soba, kuhinja; dolje isto dvije sobe, kuhinja i podrum na zemlji od drva i ruševan; staja u kuli, vrtić nedavno ureden.

(*Kaptol 3:* zidana kuća)

(*Kaptol 4:* zidana kuća)

Kaptol 5: gore dvije sobe, dvije spavaće sobe, kuhinja, hodnik; dolje družinska soba, spremište, vinasprema na zemlji ograđena letvama, staja, ambar, vrt, pčelinjak.

Kaptol 6: kuća gotovo ruševna; gore tri sobe, dvije spavaće sobe s kuhinjom; dolje družinska soba, spremište, kuhinja, staja, vinasprema na zemlji; dva vrtića, ledvenica, upotreba zdenca prepoštije.

(*Kaptol 7:* zidana kuća)

Kaptol 8, prizemnica: gore dvije sobe s kuhinjom; dolje zidani podrum; mala staja, vrt.

(*Kaptol 9,* franjevački samostan)

Kaptol 10: gore dvije sobe, tri spavaće sobe, hodnik s »čerdakom«; dolje družinska soba sa spavaonicom, dvije komore dijelom zidane, zidana vinasprema bez svoda; odijeljeno kuhinja s dvije komore, staja, spremište, kolnica; vrt, pčelinjak.

Kaptol 11: gore dvije sobe sa spavaćim sobicama, hodnik; dolje družinska soba, kuhinja, ostava, zidana

Kaptol 15, svod u prvom katu

nadsvodena vinosprema; odijeljeno kuhinja, staja sa spremištem; vrt i ledvenica.

Kaptol 12: gore dvije sobe, tri spavaće sobe, hodnik i »pergula« nad kaptolskim zidom; dolje dvije sobe, komora i kuhinja, dvije vinospreme od kojih jedna nadsvodena; ispod »pergule« dvije staje za konje, spremnica za bačve, škrinje i kola; vrt do ulice.

Kaptol 13: gore dvije sobe, tri spavaće sobice, kuhinja s hodnikom; dolje družinska soba, dvije spavaće sobice i kuhinja; ispod njih zidani podrum bez svoda; odijeljeno kuhinja, vrt.

Kaptol 14: gore jedna soba, spavaća soba, kuhinja odakle se grije peč u sobi; dolje družinska soba, kuhinja, spavaća sobica; ispod njih podrum; odijeljeno kuhinja, staja i spremište; vrt.

(*Kaptol 15:* zidana kuća)

(*Kaptol 18:* zidana kuća)

Kaptol 19: gore dvije sobe, dvije spavaće sobe, hodnik s »pergulom«; dolje družinska soba, gornji podrum ili vinosprema; pod tim zidani podrum bez svoda; odijeljeno kuhinja, staja sa spremištem; vrt, spremnica za škrinje za proso, ledvenica.

Kaptol 20: kuća ruševna od starosti; gore dvije sobe, spavaća soba i kuhinja; dolje soba i kuhinja s ostavom,

drvena vinosprema na zemlji također ruševna, staja, ledvenica i ambar.

Kaptol 21: gore dvije sobe i njihove dvije spavaće sobe s hodnikom; dolje družinska soba, vinosprema, spavaća soba kraj družinske sobe; kuhinja, staja i spremište spojeni; vrt.

(*Kaptol 22:* zidana kuća)

(*Kaptol 23:* zidana kuća)

Kaptol 24: gore soba sa spavaćom sobom i kuhinja; dolje družinska soba s dvije spavaće sobice i kuhinja; odijeljeno kuhinja, zidana vinosprema bez svoda, gospodarske zgrade, vrt.

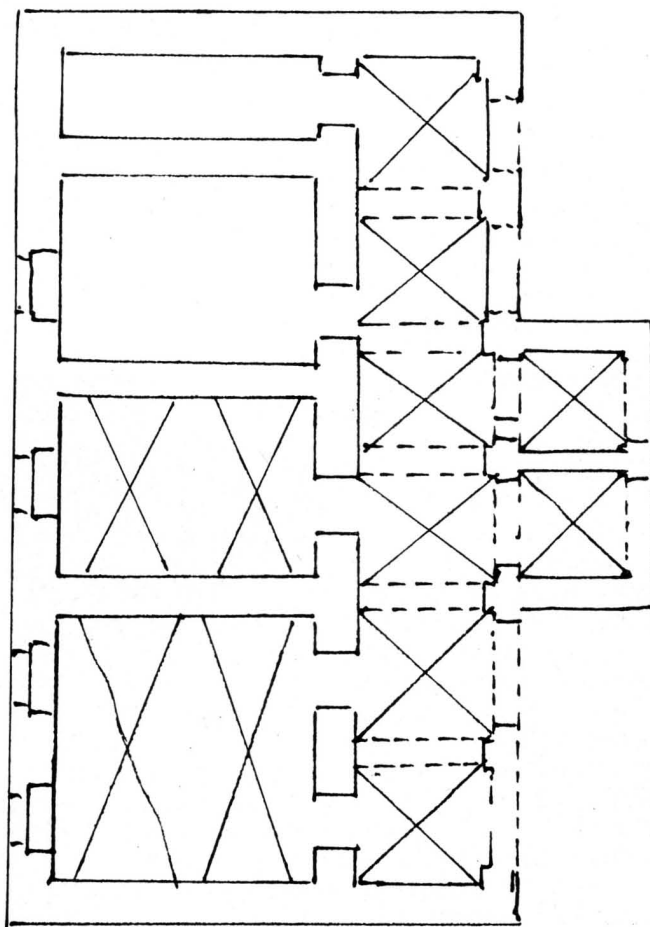
Kaptol 25, kuća ruševna od starosti: gore dvije sobe, jedna spavaća soba; dolje družinska soba, spavaća soba, zidana vinosprema bez svoda; odijeljeno kuhinja, staja.

Kaptol 26, poluzidana kuća: gore dvije sobe od opeka, treća drvena ruševna; dolje družinska soba sa spremištem, zidana vinosprema nadsvodena; odijeljeno kuhinja, staja.

(*Kaptol 27:* zidana kuća)

Kaptol 28: gore četiri dobro uredene sobe za boravak, isto toliko sobica za spavanje; dolje četiri spremišta; odijeljeno kuhinja, zidana nadsvodena vinosprema, staja, spremište za proso, »polovica sjemenišnog bunara«; »kuća izvršno uređena sa svim potrebnim nusprostorijama«.

Kaptol 15, rekonstrukcija izvornog stanja prizemlja

Kaptol 18, stanje oko 1940. godine

Kad se razmotre navedeni opisi iz 1687. godine, može se razabrati tip drvenih kurija na Kaptolu. U prvom su se katu nalazile stambene prostorije posjednika kuće – kanonika: u pravilu dvije sobe za boravak i rad, sasvim izu-

zetno četiri, tri ili jedna takva soba. Uz njih su sobe, sobice ili komore za spavanje, najčešće dvije, tri, jedna, izuzetno četiri. Veći broj soba u nekim kurijama je razumljiv, jer je ukoračivanje gosti bila dužnost u vrijeme kad nije bilo hotela. Osim toga, bilo je više kanonika (32) negoli kurija, pa je trebalo smjestiti one koji nisu imali vlastiti dom. Samo polovica od broja drvenih kurija imala je kuhinju u prvom katu. Kod nekih je istaknuto da imaju hodnik s »čerdakom« i »pergulu«, što označuje najvjerojatnije otvoreni trijem. Osnovna shema prvog kata drvene kurija mogla bi biti otprilike ova:

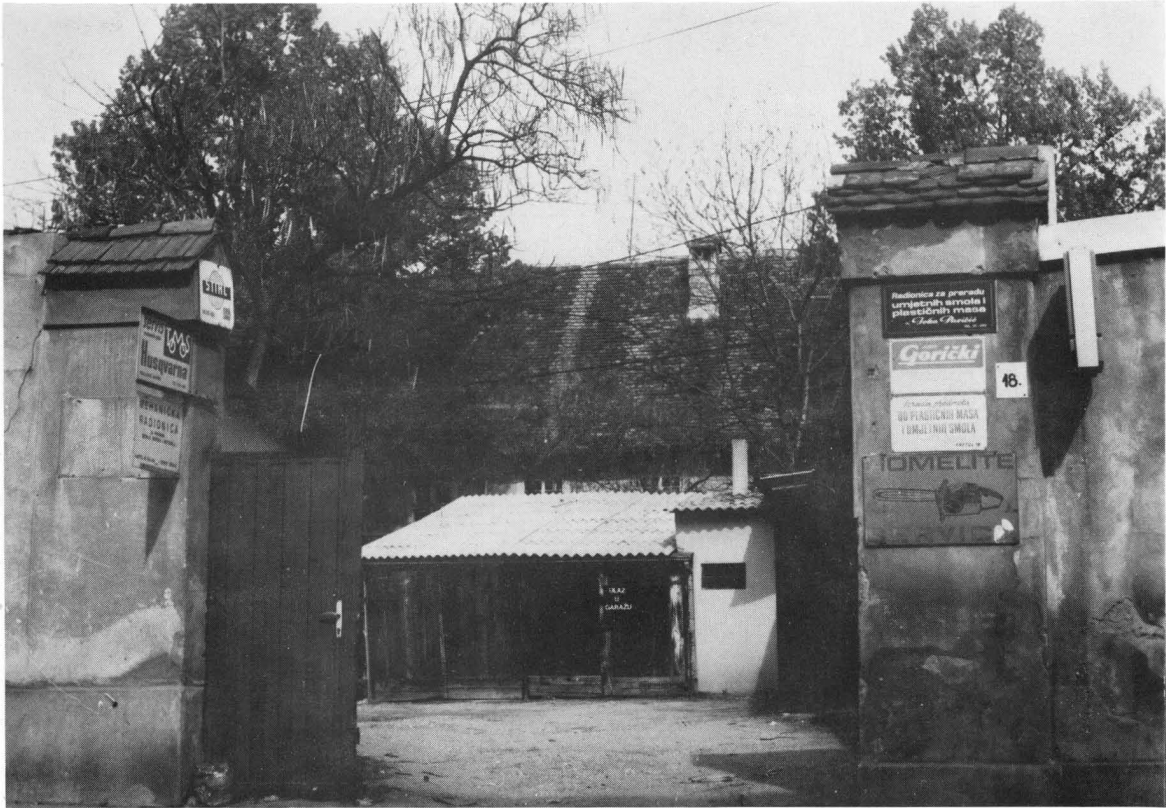
Kaptol 18, ostaci karniša u prvom katu

Raspored prostorija u prizemlju također je prilično tipiziran. Dominira soba za družinu s jednom ili dvije prostorije za spavanje. Redovito se u prizemlju nalazi kuhinja (pa i onda kad je kuhinja u prvom katu). Uz kuhinju je obično ostava ili neko spremište, i vrlo često vinosprema. Sasvim izuzetno je ispod kuće podrum.

Osim ovih prostorija u sastavu kurije, u dvorištu su bile gospodarske zgrade. Među dvorišnim zgradama na prvom se mjestu spominje kuhinja (i onda kad u kući postoje jedna ili dvije kuhinje), za koju opisi ističu da je odijeljena od kurije, bez sumnje da bi se smanjila opasnost od požara. Zatim su u dvorištu staje, kolnice, žitnice koje se i u latinski pisanim tekstovima nazivaju »ambari«, spremišta bačava i škrinja, spremišta leda za ljeto (tzv. ledvenice) i pčelinjaci, dakle sve što je potrebno dobro opremljenom gospodarstvu. Čini se da bunar nije imala svaka kurija. Stanari kurije br. 28 imali su zajednički bunar

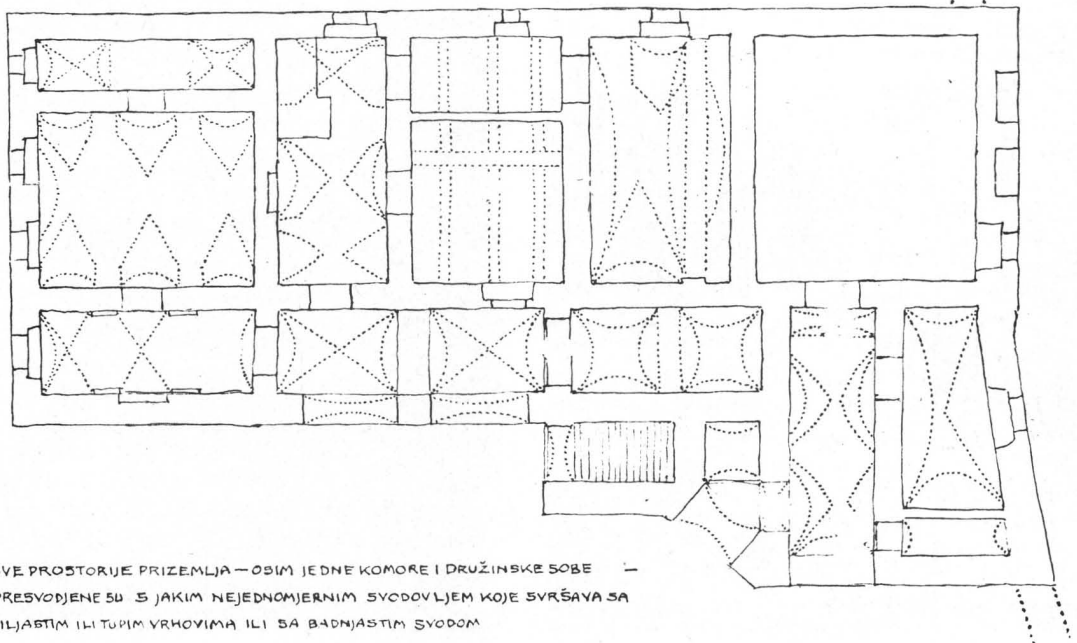

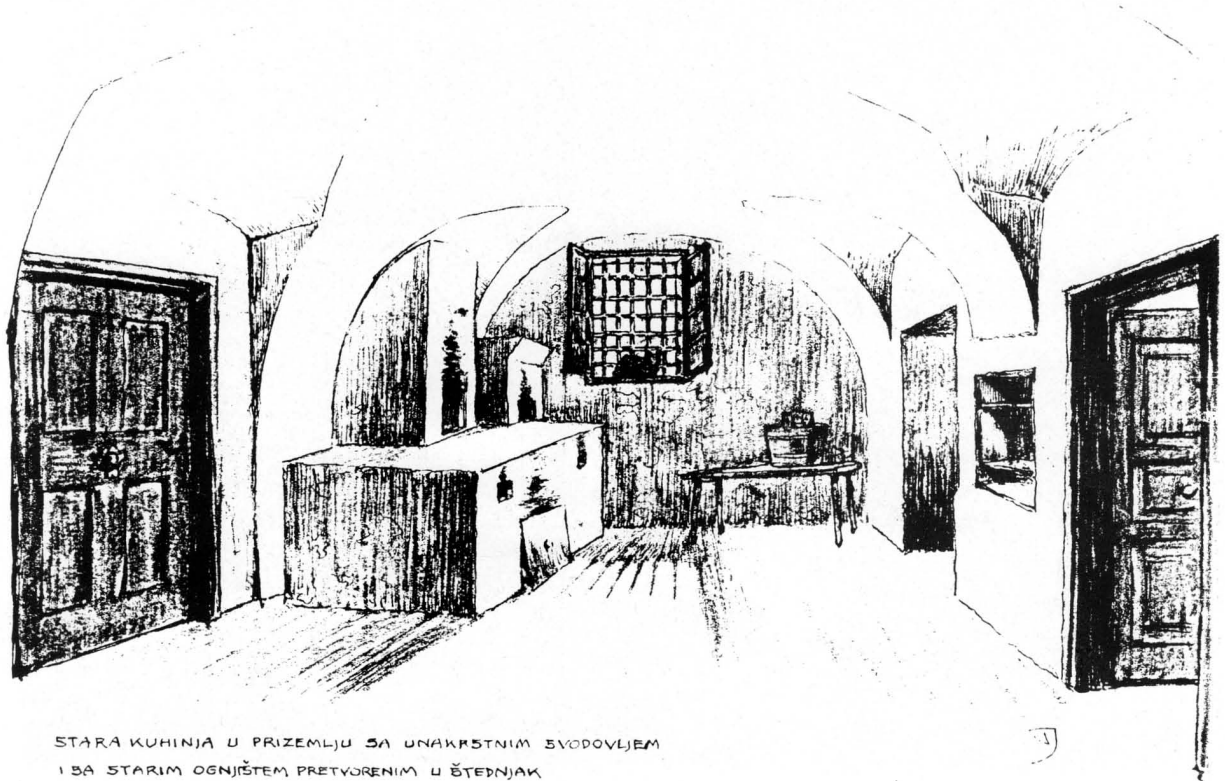

Kaptol 18, stanje danas

sa sjemeništem, kurije br. 6 služe se bunarom prepoštije (br. 7), a kurija br. 8 dijeli bunar sa stanovnicima Opatovine.

Kaptol 22, tlocrt prizemlja

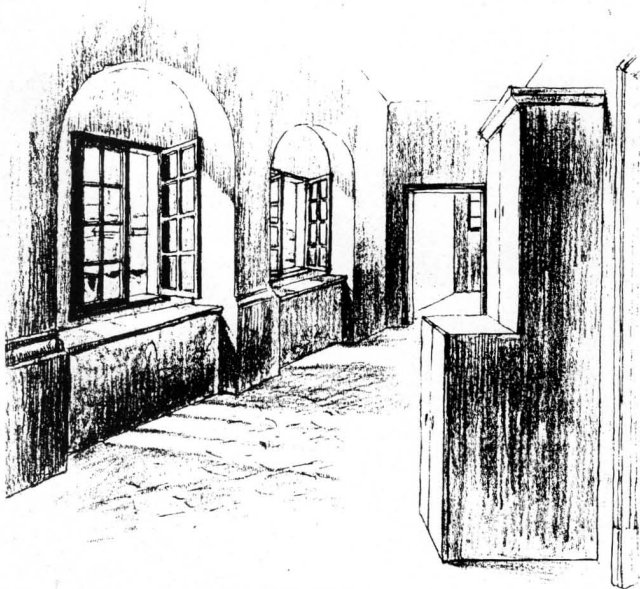
STARA KUHINJA U PRIZEMLJU SA UNAKRSTNIM SVODOVJEM I SA STARIM OGNJIŠTEM PRETVORENIM U ŠTEDNJAK

Kaptol 22, kuhinja

Iz prije navedenih povijesnih izvora (vizitacija) može se doznati da su poslije požara od 1674. godine neke kurije ponovno podizane od drva, ali prema kraju stoljeća broj zidanih pomalo raste. Požar 1706. buknuo je u sjemeništu

i zahvatio tzv. donji dio Kaptola, južno od franjevačkog samostana na obje strane. Nakon njega i opet su neke drvene kurije zamijenjene zidanima. Pošto je idući veliki

Kaptol 22, hodnik u prvom katu

POGLED NA ARKADNI HODNIK U TKA-U KURIJE I U NJEMU POSTAVLJENI KUĆNI OLTAR MONTIRAN U ORMARU

Kaptol 22, sjeverno pročelje

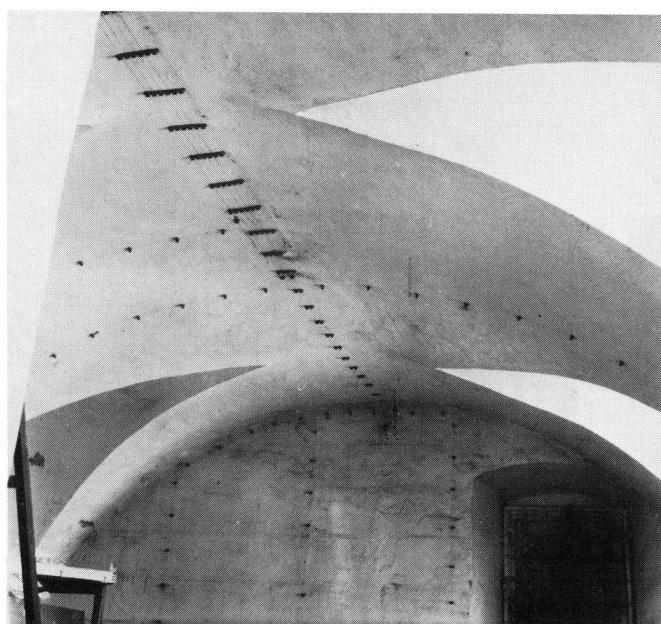
*Kaptol 27, pročelje**Kaptol 22, arkade*

požar 1731. god. poharao sjeverni dio Kaptola, od franjevačkog samostana do sjevernih kaptolskih vrata, nastalo je razdoblje zidanja kurija. Bilo je to u vezi ne samo sa strahom od požara već i s donekle boljim ekonomskim prilikama nakon oslobođenja Slavonije od Turaka, i s općim valom barokne gradnje. Vrijeme drvenih kurija je prolazilo pa su postupno uzimale pred zidanima.

Sredinom 18. stoljeća drvene su bile još samo kurije broj 12, 14, 19 i 21, a sredinom 19. stoljeća još samo broj 12 (do 1860) i 21 (do 1885). Više je nego dragocjeno da postoji u Dijecezanskom muzeju Nadbiskupije zagrebačke crtež olovkom (sign. III/15) koji prikazuje posljednju drvenu, odnosno poludrvnu kuriju. Nema datuma ni potpisa, a nacrtana je na istom papiru s položajnim nacrtom valjda u času kad se razmišljalo o položaju nove kurije. Staja je uz sjevernu među parcele tek neznatno uvučena od ulice, s glavnim pročeljem prema jugu. U suprotnom (jugozapadnom) uglu dvorišta nalazila se gospodarska zgrada, blizu nje bunar, a u dnu dvorišta uz istočni kaptolski zid dugačka staja. Sama kurija bila je jednokatnica. Na južnoj strani imala je asimetrično postavljen, zidani ili bar u donjem dijelu zidani istak, unutar kojeg su bile stube, u prvom katu veranda (ili hodnik), a u prizemlju ulaz u družinsku sobu. S istočne strane kuće nalazio se vanjski natkrit ulaz u podrum. Ovim crtanim dokumentom završava na Kaptolu epoha drvenih i poludrvenih »dvorova plemenitih«.

Kaptol 27

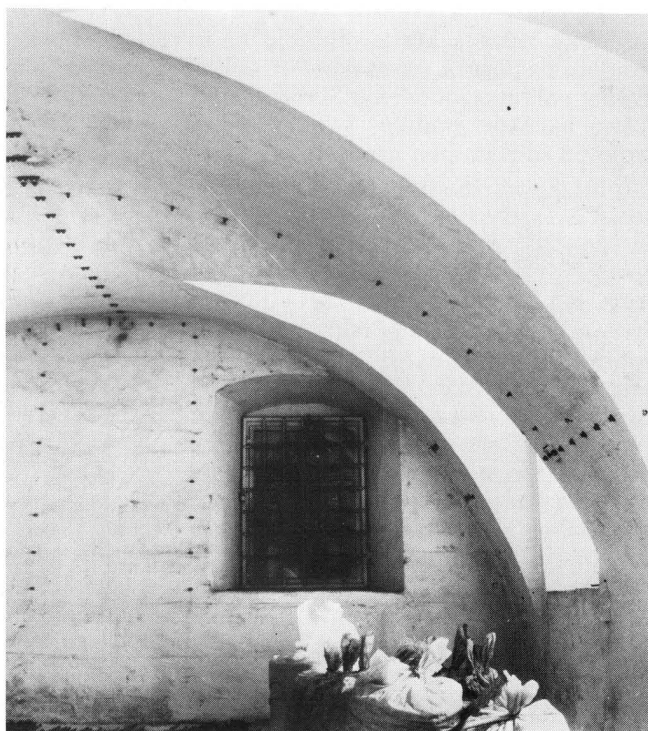

Kaptol 27, svod

BAROKNI »DVORI PLEMENITI«

Ako se izuzmu lektorija i prepoštija (i četiri objekta iz 19. st.), pokazat će se da su kaptolske kurije građene u doba baroka, točnije, u stotinjak godina od posljednje četvrti 17. do posljednje četvrti 18. stoljeća.

Kaptol 27, svod

I tu ima jedan izuzetak: *Kaptol broj 4*. Ta kurija ne samo da je jedina koja nad samim ulazom ima uklesanu godinu (1627) već je jedina s renesansnim portalom i, moglo bi se reći, renesansnim pročeljem. Portal je komponiran tako da je polukružni dovratnik smješten u četverouglasti, gotovo kvadratni okvir. Od zagrebačkih portala u kompoziciji mu je sličan stari portal bivšeg isusovačkog samostana na Jezuitskom trgu (Muzejski prostor), ali je taj kasniji (1654-1656).¹⁰ Taj tip renesansnog portala već se rano proširio daleko u istočne krajeve Europe, pa se javlja sve do Erdelja (Bistrica) već u 16. st.¹¹ Kao renesansna tradicija održava se duboko u 18. st. (1774, dvorac Jalžabet).¹² Na kaptolskom portalu uz brojke 1627 uklesana su na zaglavnom kamenu slova NZ koja kriju ime dosad neutvrđenog investitora. Pročelje u prvom katu raščlanjeno je pilastrima koji mirno završavaju skromnim jonskim kapitelima na kojima se ističe motiv bisera između voluta.

Nešto starija od posljednje četvrti 17. st. kurija je na *Kaptolu broj 3*. Sagradio ju je Aleksandar Ignacij Mikulić 1672. god., a dobro je opisana u vizitaciji 1673. godine.³ Istočno krilo (pročelje na Kaptolu) ima danas isti broj i raspored prostorija kao u 17. st. (opis iz 1687.):⁵ u prizemlju velika družinska soba s križnim svodovima, nekadašnje spremište i dvije vinaspreme, nadsvođena i nenadsvođena (kasnije spojena). U prvom katu i danas postoje dvije veće i dvije manje sobe. Hodnik na neka-

¹⁰ Lelja Dobronić, *Zagrebački Gornji grad nekad i danas*, 2. izd., Zagreb 1983, str. 100.

¹¹ Horst Buttner i Günter Meissner, *Bürgerhäuser in Europa*, Edition Leipzig 1980, Abb. 129.

¹² Anđela Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb 1982, str. 86, 87.

Kaptol 9, refektorij

dašnjoj dvorišnoj strani (danas tržnica) bio je otvoren lukovima. Križane svodove nose jaki pilastri s profiliranim kornišima i bazama.

Godine 1674.⁹ veliki je požar uništio drvene kurije u sjevernom dijelu Kaptola. Nakon tog požara sazidano je nekoliko kuća.

Kurija broj 15 opiana je 1677. god.⁴ dok gradnja još nije bila potpuno dovršena. Zapisano je tad da je »na jednoj strani od starog zida«; naime, sjeverni kaptolski zid upotrijebljen je kao sjeverni zid kuće. Godine 1687.⁵ kuća je bila dovršena, pa je imala u prvom katu dvije sobe i dvije sobice, a u prizemlju družinsku sobu, kuhinju i spremište. Na istočnoj strani kurija ima hodnike nadsvodene križnim svodovima s pojasnicama (šest traveja) i još dvije traveje istog tipa svodova u središnjem rizalitu. Šest prozorskih osi simetrično je raspoređeno: dvije u rizalitu i po dvije u krilima zgrade, kojoj je osnovna masa prizmatična. Ta kurija ima lik pravog malog baroknog dvorca, jednokrillnog, ali s istaknutim središnjim dijelom pročelja koji završava zabatom. Ispred nje je vrt. Vjerojatno su hodnici kurije nekad bili otvoreni trijemovi s arkadama. Nekadašnji stupci imaju snažno profilirane korniše.

Kurija Kaptol broj 18 po vremenu gradnje bliska je kuriji broj 15. Godine 1677,³ to jest poslije požara, gradio se novi dio uz staru kaptolsku sjeveroistočnu kulu, a uz istočni kaptolski zid. Jednokrillna kurija bila je 1687. god.⁵ dovršena, ali je nakon 1690. produljena. Na zapadnom pročelju bile su otvorene arkade koje su se djelomice

održale u prizemlju. U zidu prvog kata vide se profilirani korniši nekadašnjih stupaca, a u prizemlju jednostavniji.

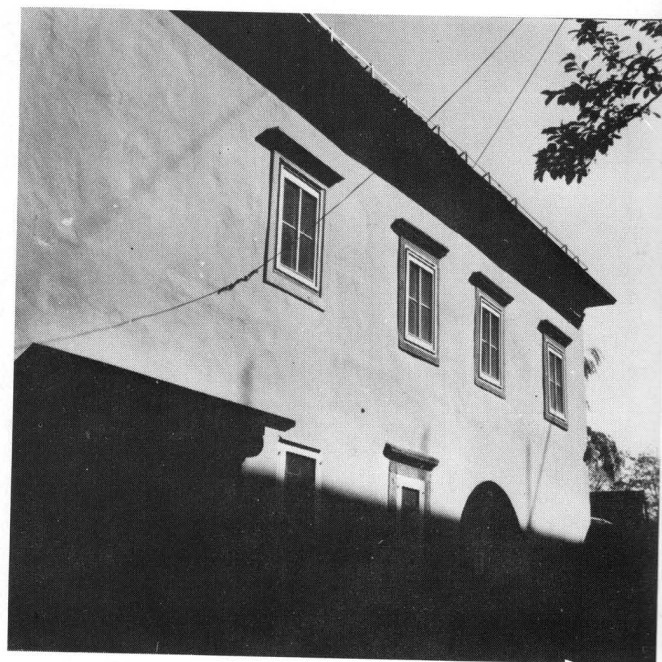
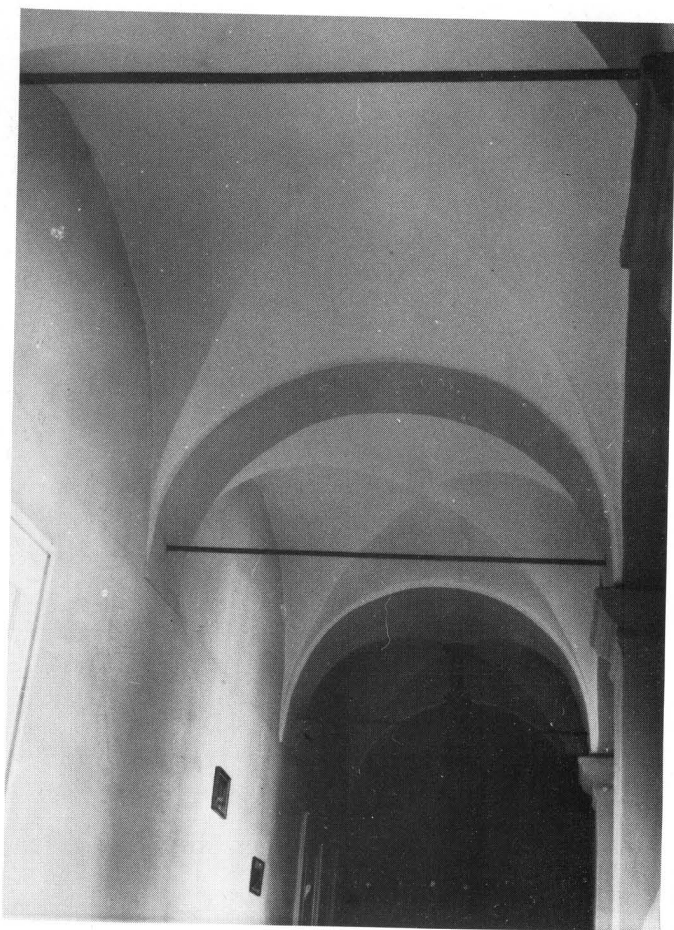
Za kuriju na Kaptolu broj 22 s velikom se vjerojat-

Kaptol 9, svod

nošću može pretpostaviti da je među najstarijima, tj. da je sagrađena prije 1673. god.³ Prema opisu iz 1677.⁴ u prvom je katu imala »veliku sobu«, druge dvije sobe i komoru, a u prizemlju družinsku sobu, kuhinju, komoru, spremište i vinospremu. Kuća je slično opisana 1687.⁵ a »velika soba« nazvana je »palačom« (palatium), što je u dvorcima i kurijama naziv najveće prostorije u prvom katu koja je služila za društveni život, objede i večere. Po »palači« kaptolska kurija dokazuje da je i u društvenom pogledu pravi dvorac. Kuriju je sa svim detaljima izvrsno nacrtao 1944. godine Antun Jiroušek¹³, bolje nego što bi je danas bilo moguće fotografirati. Družinska soba, komora uz nju i kuhinja imaju bačvasti svod s lomljenim susvodnicama, trijem u prizemlju križne svodove. Nekad je i hodnik prvog kata bio otvoren, pa se tragovi arkada vide na pročelju i u hodniku. Jiroušek je poslije bombardiranja 1944 – pošto je otpala žbuka vidio u visini prvog kata ugrađene ulomke kamenih doprozornika iz 17. st., što dokazuje da je gornji dio kuće kasnije pregrađen. Prozori s kamenim okvirima iz 17. st. održali su se na sjevernom zidu kuće u visini prizemlja i podruma. Masa kurije broj 22 izdužena je prizma, karakteristična za kanoničke kuće na Kaptolu u 17. stoljeću. Ona se samo kraćom istočnom stranom oslanja o istočni kaptolski zid. Kurija je u tom dijelu (u tlocrtu) nešto proširena, jer je uključila, prema Jirouškovom mišljenju, neku inače nepoznatu kaptolsku kulu.

Kaptol 29, hodnik u prvom katu

Kaptol 28, južno pročelje

Kuriju na *Kaptolu broj 23* sagradio je Aleksandar Ignacij Mikulić poslije požara koji je bjesnio 1647. godine. Nije bila velika (1677).⁴ Imala je u prvom katu dvije sobe i komoru, prizemno dvije sobe; sve ostalo nalazilo se izvan kuće. Godine 1687.⁵ istaknuto je u opisu da se u vrtu nalazi »pergula, pučki zvana čerdak, oslonjena o kaptolski zid«, pa se mora pretpostaviti da se kurija nalazila uz ulicu. I danas mala kurija (četiri prozorske osi) stoji uz ulicu, a dvorište joj se proteže do istočnog kaptolskog zida. U podrumu ima bačvasti svod sa šiljatim susvodnicama, a u prizemlju križni svod a u dijelu hodnika – dokazuje svoje starosti, iako joj je vanjština pregrađena. Invenstitor te kurije kanonik Mikulić, kasniji zagrebački biskup, smjestio je ovu malu kuriju gotovo kvadratnog tlocrta uz ulicu, daleko od kurije broj 23 (uz istočni kaptolski zid), a vjerojatno je i tada drvena kurija broj 24 bila drugačije smještena negoli današnja uz ulicu.

U isto vrijeme, tj. između 1673. i 1677. sagrađena je na Kaptolu još jedna kuća prizmatičkog tipa. Sagradio ju je lektor Pavao Kos u dvorištu lektorove kurije na *Kaptolu broj 27 za kaptolskog bilježnika* (notara). Taj mu je u radu pomogao, a lektor mu je bio dužan davati stan i hranu. Tu su se pisali, pečatili i čuvali spisi kaptolskog »vjerodostojnog mjesta« (locus credibilis). Velika prostorija u prizemlju ima bačvasti svod sa šiljatim susvodnicama, a dvije manje do nje s lomljenim susvodnicama. Kamene okviri prozora u prvom katu imaju ravne snažno profilirane natprozornike, karakteristične za 17. stoljeće. Šiljate susvodnice u bačvastom svodu oblik su 16. st., koji se u Zagrebu primjenjuje već oko sredine 17. st. (bivša žitnica, kasnije škola u Opatičkoj ulici 22, 1657).¹⁴ Refektorij *Fran-*

¹³ Dijecezanski muzej Nadbiskupije zagrebačke, inv. broj 1396.

¹⁴ Dj. nav. u bilj. 10, str. 144.

Kaptol 28, zapadno pročelje

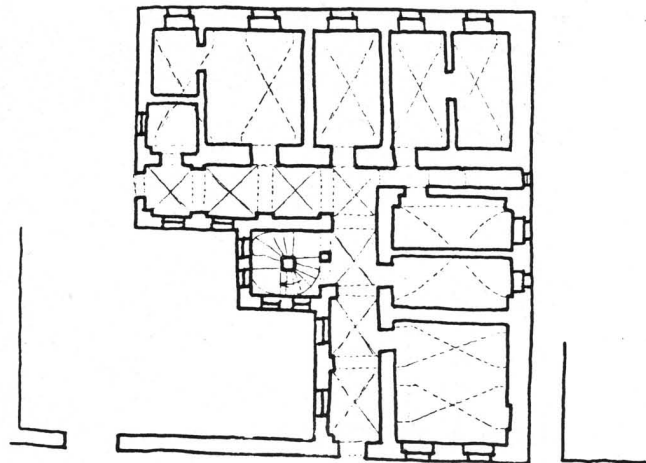
Kaptol 10, pročelje

Kaptol 10, dvorišno krilo

Kaptol 13, hodnik u zapadnom krilu

Kaptol 10, tlocrt

jevačkog samostana na Kaptolu broj 9 ima također bačvast svod impozantnih dimenzija,¹⁵ a građen je 1656-1669. god. Križni svodovi, kakvi se nalaze u trijemovima kaptolskih kurija, protežu se i u samostanskim hodnicima (neki otvoreni) tako da je arhitektura toga samostana sasvim u skladu s arhitekturom okolnih kanoničkih rezidencija. Razlika je, dakako, u dimenzijama. Samostan je 1697. stekao konačan oblik: četiri dvokatna krila koja zatvaraju unutarnje dvorište.

Uz navedene objekte, arhitektonski oblici 17. st. sačuvani su i u sjevernom krilu zgrade sjemeništa (*Kaptol broj 29*). Taj dio sjemeništa bio je u gradnji 1677. godine. U njemu su se održali lijepi križni svodovi s pojasnicama u hodniku prvoga kata i prizemlja, a u prizemnim sobama bačvasti s lomljenim susvodnicima. Upravo je nabrojeno

Kaptol 13

Kaptol 1

osam objekata, građenih u osmom desetljeću 17. stoljeća, što je znatan dio barokne arhitekture na Kaptolu. Barokni objekti javne namjene u Gornjem gradu (Crkva sv. Katarine, Gimnazija na Katarininom trgu, bivši Isusovački samostan na Jezuitskom trgu broj 4, bivši Samostan klarisa u Opatičkoj ulici broj 20)¹⁶ građeni su u 17. stoljeću, u njegovoj prvoj polovici i oko sredine. Privatnih stambenih kuća u Gornjem gradu iz tog vremena gotovo i nema. Zato se može zaključiti da je stambeni fond na Kaptolu stariji. Kanonici su (i franjevci) već prije požara od 1674. počeli graditi u baroku, a poslije te katastrofe podizanje zidanih zgrada nešto se pojačalo. Sve navedene kurije, građene u osmom desetljeću 17. st., jednokrlni su objekti, nalik jednokrlnim dvorcima iz 17. st. u Hrvatskom zagorju (stari dio Mirkovca, Poklek).¹⁷

Kraj 17. st. donio je novi tip »dvora plemenitog«: dvo-krilnu kuću tlocrta u obliku slova L. Prvi je takvu kuriju sagradio kanonik Ivan Znika i odredio je za stan budućim kustostima (*Kaptol broj 28*). On je 1689. u dvorištu uz sjevernu među parcele podigao jednokatnicu i obilježio je spomen-pločom u koju je dao uklesati svoj grb, natpis i

godinu gradnje. Srećom je kaptolski vizitator 1690.⁶ zabilježio i namjeru o daljnjoj gradnji kurije riječima:

Kaptol 1, pogled iz Bakačeve ulice

¹⁵ Dj. nav. u bilj. 12, str. 101.

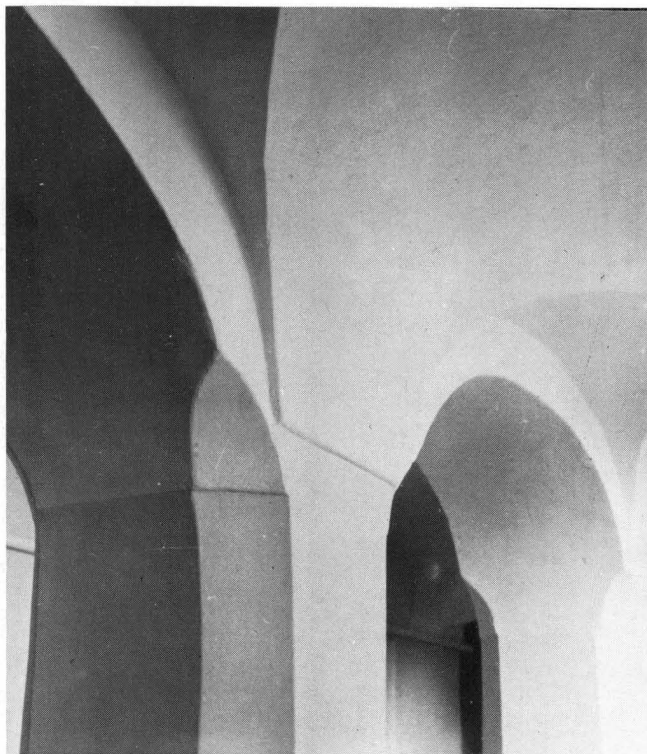
¹⁶ Dj. nav. u bilj. 10.

¹⁷ Vladimir Marković, *Barokni dvorci Hrvatskog zagorja, Zagreb 1975*, str. 26, 27.

Kaptol 8, pročelje

Kaptol 1

»Gospodin stanar iz temelja je podigao od čvrsta zida polovicu kuće, i on, pošto je izvršio dobar dio priprema namjerava sagraditi i drugu polovicu«. Budući da su pripreme već 1690. godine bile izvršene, vjerojatno je Znikar vrlo skoro podigao ulično krilo, i time uveo u kaptolsku arhitekturu stambeni objekt s dva krila koja se spajaju po pravim kutom. Ulično krilo njegove kurije ima središnji istak, poput onog na kuriji broj 15. Požar je 1706.⁹ god. uništio inventar te kurije, ali su zidovi, solidno građeni od velikog kamena i opeke, morali izdržati plamen, iako su bili nužni veći popravci.

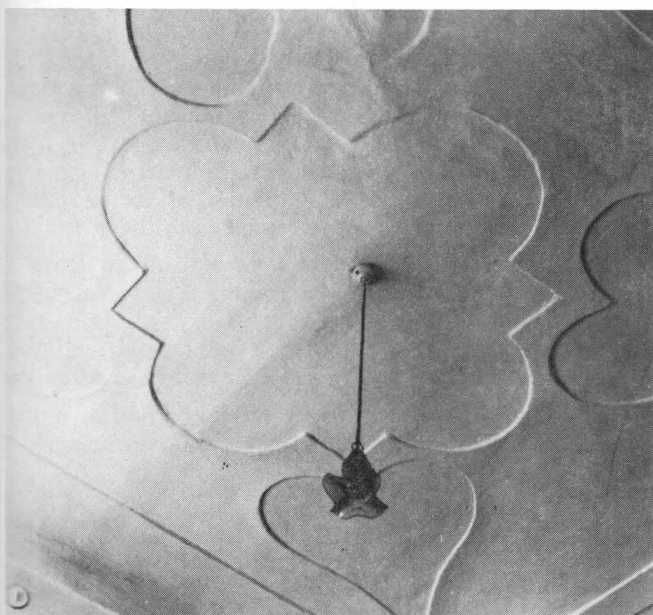
Kako se iz citirane bilješke vizitatorove vidi, Znikarova je kurija već unaprijed bila zamišljena kao dvokrilna. Međutim, na prijelazu 17/18. st. susreće se nova pojava: gradnja jednokrilih kurija kojima se naknadno prigraduje drugo krilo, tako da im konačan tlocrt ima oblik slova L. Razumljivo je da su se »stari« dijelovi s kraja 17. st. i oni »novi« iz početka 18. st. stopili u cjeline. Tako je na Kaptolu izraslo nekoliko kurija tog osebnog L – tlocrta.

Kurija na Kaptolu broj 10 sagrađena je, barem kao prizemnica, pri svršetku 17. st., točnije između 1695. i 1699. godine, što je zapisao investitor Ivan Leskovar na kamenjoj ploči nad ulazom u dvorište. To se krilo proteže uz ulicu, a u hodniku (nekad valjda otvorenom) ima križne svodove. Na sjevernoj strani kratko dvorišno krilo sagrađio je Pavao Tuškan 1712. godine, što je potvrdio svojim grbom, inicijalima i brojkama 1712 na spomen ploči postavljenoj u visini prvog kata.

Kaptol 8

Etapno je građena i kurija na *Kaptolu broj 13*. Čini se da je dvorišno krilo građeno poslije 1694. kad je tu parcelu dobio kanonik Juraj Levačić. (1690. još je tu stajala drvena

kurija). Dvorišno krilo ima u nekad otvorenom prizemnom hodniku križne svodove s pojasnicama koje nose jaki pilastri profiliranih korniša. Levačić je uz to krilo sagradio

*Kaptol 8, stucco**Kaptol 8, vrata*

Kaptol 20

vinski podrum, nadsvođen i s dubokim temeljima tako da na njemu nasljednici budu mogli podići kuću na kat, kako veli Tomo Kovačević.¹⁸ I doista, hodnik u sjevernom krilu ima drugačije svodove (križne s lomljenim bridovima) negoli hodnik u starijem zapadnom dijelu. Krila se spajaju pod pravim kutom (u koji je krajem 19. st. prigradeno stubište, natkrito tornjićem).

Svršetku 17. stoljeća pripada i kurija na *Kaptolu broj 1*, koju je 1695. dobio kanonik Petar Puc i »sagradio novu«.¹⁹ Najvjerojatnije podrum (danas lokal Plavi podrum u Bakačevoj 11) sa snažnim stupcima koji podupiru bačvasti svod s kratkim šiljatim susvodnicama, i sama prizmatička masa kuće na uglu Bakačeve ulice i Kaptola potječu od Pucove gradnje. Kurija ima tlocrt u obliku slova L, jer se na to sjeverno krilo nadovezuje zapadno, a oba zatvaraju malo dvorište prema Bakačevoj ulici (zaklonjeno prigradnjama za nekoliko lokala). Kuća je postala neupotrebljiva uslijed požara 1706. godine,⁹ pa su na njoj morali biti izvršeni veći popravci, a možda je tada dograđeno zapadno krilo, otvoreno arkadama, koje ima u tom dvorištu valjkasti (cilindrični) istak (»erker«). Najvjerojatnije je i ta kurija rezultat gradnje u dvije etape, pa bi od ove druge (poslije 1706) potjecali stubovi odsječanih uglova u prizemnom trijemu.

Kurija na *Kaptolu broj 8* također ima tlocrt u obliku slova L. Okolnosti oko njene gradnje su poznate:⁹ kanonik Tomo Kovačević odmah nakon požara, već iste 1706. godine, sagradio je nad zidanim podrumom prethodne drvene kurije dio kuće (prema Ivanču;²⁰ sjeverno krilo) i do 1710. iz temelja podigao dulje ulično krilo, što je

označio spomen-pločom na pročelju (grb, natpis, kronogram). Krila se međusobno razlikuju i na vrtnoj strani, gdje je dulje krilo imalo arkade u prizemlju i prvom katu. Ta kurija ima na uličnom pročelju u visini prvoga kata valjkasti istak (»erker«), efektan arhitektonski motiv.

Upravo po valjkastom »erkeru« može se pretpostaviti da je nekadašnja *kurija broj 6* (srušena poslije potresa 1882), koja ga je imala na pročelju, bila sagrađena otprilike u isto vrijeme kad i kurija broj 8 i 1, odnosno poslije požara od 1706. godine.

Tip dvokrilne kurije tlocrta u obliku slova L našao je svoju primjenu na kaptolu po posljednji put 1726. godine. Tad je kanonik Stjepan Škrlec sagradio *kuriju broj 2*, koja je osim sjevernog uličnog krila imala zapadno (s ulice nevidljivo; poslije potresa 1880. prigradeno je i istočno krilo, a i unutrašnjost je pregrađena). Škrlec je sebe i godinu gradnje upisao na spomen-ploči na pročelju.

U vezi sa skupinom kurija tlocrta u obliku slova L stječe se dojam da su investitori postali svjesni važnosti i vrijednosti svojih građevinskih zahvata, pa su zato na pročelja postavljali trajan spomen svom djelu (grbove, natpise, godine gradnje uklesane u kamen), kako je već spomenuto.

¹⁸ Arhiv JAZU II. d. 214.

¹⁹ Ljudevit Ivančan, *Stanovi zagrebačkih kanonika*, *Vjesnik drž. arhiva u Zagrebu*, Zagreb 1931, str. 179.

²⁰ Dj. nav. bilj. 19, str. 194.

Kaptol 24

Kod kurija koje su građene poslije velikog požara od 1731. godine⁹ pa sve do posljednje sagrađene u 18. st. (1780) napušten je dvokrilni tlocrt. Naručitelji se vraćaju jednokrillnom tipu.

Najsličnija je zatvorenoj prizmi 17. st. kurija na *Kaptolu broj 20*, koja je sagrađena najkasnije poslije požara od 1731. godine, ako nije već i prije bila zidana, pa se održala u tom požaru. Godina gradnje nije zapisana ni na njoj ni u spisima, ili zapis još nije nađen. Podignuta je na istočnom kaptolskom bedemu, u vrtu daleko od ulice. Pročelja joj imaju po pet prozorskih osi. U prizemlju većina prostorija ima križne svodove lomljenih bridova, a hodnici križne svodove s pojasnicama, što može upućivati na gradnju prije požara od 1731. god.

Tlocrt gotovo kvadratan, a masu poput kubusa, ima kurija na *Kaptolu broj 24*²¹. Vjerojatna je pretpostavka da je pripadala kanoniku Ivanu Kosu Hondreyu i da su je njegov prethodnik Marčelović²² i osobito sam Kos temeljito obnovili i uredili poslije požara, tj. poslije 1731, odnosno 1741. kad ju je dobio Kos. U prizemlju dvije sobe imaju izdužene kupolaste svodove (tzv. češke kape), što bi moglo biti vrijeme Kosove gradnje (iza 1741), dok bi soba s bačvastim svodom s lomljenim susvodnicama bila starija.

Po vremenu gradnje vjerojatno dolazi kurija na *Kaptolu broj 5*, budući da se može pretpostaviti da ju je gradio kanonik Ivan Jelušić 1743. na zemljištu koje je ostalo prazno još od požara 1706. godine.²³ U prizemnim prostorijama ima svodova svih tipova (bačvasti s nepravilno smještenim parovima lomljenih susvodnica, križni, u hodniku križni s pojasnicama). U prvom katu hodnik ima kupolaste svodove s pojasnicama može odgovarati gradnji izvedenoj 1743. godine.

Slijedi kurija na *Kaptolu broj 26*, smještena u vrtu uz sjevernu među parcele tako da ne dopire ni do istočnog kaptolskog zida ni do ulice. Gradio ju je 1746-1749. kanonik Nikola Stepanić.²⁴ Možda je on zatekao istočni dio koji u prizemlju ima bačvasti svod s lomljenim susvodnicama; u ostalim su prostorijama križni svodovi s lomljenim bridovima. Kurija je u tlocrtu bila pačetvorina (možda šira u istočnom dijelu), a prema jugu su bila otvorena tri luka arkada. Arkade su nestale kad je dograđen južni dio kuće (predvorje, stubište) u drugoj polovici 19. st.

Godine 1751. kanonik Pavao Šikuten sagrađio je kuriju na *Kaptolu broj 11*.²⁵ Na uličnom pročelju ima četiri

²¹ Dvorišno krilo sagrađeno je 1918. god.

²² Ljudevit Ivančan, *Podaci o zagrebačkim kanonicima*, str. 783 (rukopis u KAZ)

²³ Baltazar Adam Krčelić, *Annuae*, Zagreb 1952, str. 294.

²⁴ Dj. nav. bilj. 22, str. 795.

²⁵ Dj. nav. bilj. 22, str. 804.

Kaptol 26

prozorske osi. Veći dio prizemnih prostorija (hodnik posred kuće i sobe na zapadnoj strani) ima kupolaste svodove što odgovara načinu gradnje oko sredine 18. st. Bačvasti svodovi s lomljenim susvodnicama na istočnoj strani kuće možda su ostatak starije kurije.

Završetak građenja baroknih stambenih objekata na Kaptolu predstavljaju dvije razmjerno velike kurije sagrađene 1780. godine.

Kurija broj 25 nalazi se u dnu dvorišta na istočnom kaptolskom zidu. U njenu vrtu nađena je kamena ploča s grbom i natpisom koji govori da ju je podigao kanonik Ivan Dragovanić 1780.²⁶ (prema Valentiću 1778).²⁷ U prizemnim prostorijama ima svodova svih vrsta (bačvasti s lomljenim susvodnicama, križni s lomljenim bridovima, kupolasti).

Posljednja kurija iz 18. stoljeća, *Kaptol broj 14*, jedina

može pročeljem podsjećati na gradsku palaču. Dugačka fronta s osam prozorskih osi proteže se uz ulicu. Svodovi su tradicionalnih oblika (križni lomljenih bridova) u prizemlju, a kupolasti s pojasnicama u hodniku prvoga kata. Kukuljević²⁸ je pročitao na poledini slike Majke Božje, koja se nalazi na pročelju kuće, natpis i inicijale C.B. označuju kanonika Kazimira Bedekovića koji je 1780. tražio od Kaptola 15.000 opeka kao »pomoć za gradnju kanoničke kuće«. ²⁹ S obzirom na asimetričnost u tlocrtu nije isključeno da je Bedeković dulji sjeverni dio (šest prozorskih osi) vežom spojio s kratkim južnim dijelom (jedna prozorska os). Barokno doba na izmaku odaje splošten luk kamenog dovratnika na širokim ulaznim vratima, kakav se može vidjeti na nekim kućama Gornjeg grada iz kraja 18. i početka 19. stoljeća.

²⁶ Dj. nav. bilj. 19, str. 210.

²⁷ Mirko Valentić, *Kameni spomenici Hrvatske XIII-XIX. stoljeća, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb 1969, str. 76.*

²⁸ Ivan Kukuljević, *Nadpisi sredovječni i novovjeki, Zagreb 1896, str. 1184.*

²⁹ KAZ, Prot. 1780, br. 186, 205.

Kaptol 25, pogled iz Ribnjaka

U 18. st., vjerojatno oko njegove sredine, dogradeno je kuriji na Kaptolu broj 3 sjeverno krilo (vidljivo s krova tržnice) koje pod arkadama u prizemlju ima kupolaste svodove. U to je doba vršena i barokizacija starijih objekata. Godine 1756. obnovljena je kurija prepoziture (Kaptol 7), o čemu svjedoči natpis na baroknom portalu. Barok je obilježio pročelja zidanih kurija koje su u 18. st. stajale na Kaptolu.

Uglavnom je izvršen pokušaj datacije kaptolskih kurija na osnovi pisanih izvora i izneseni su tipovi kurija s obzirom na osnovni tlocrt, odnosno masu (jednokrilne, dvokrilne, jednokatne). Kod jednokrilnih kurija tlocrti je

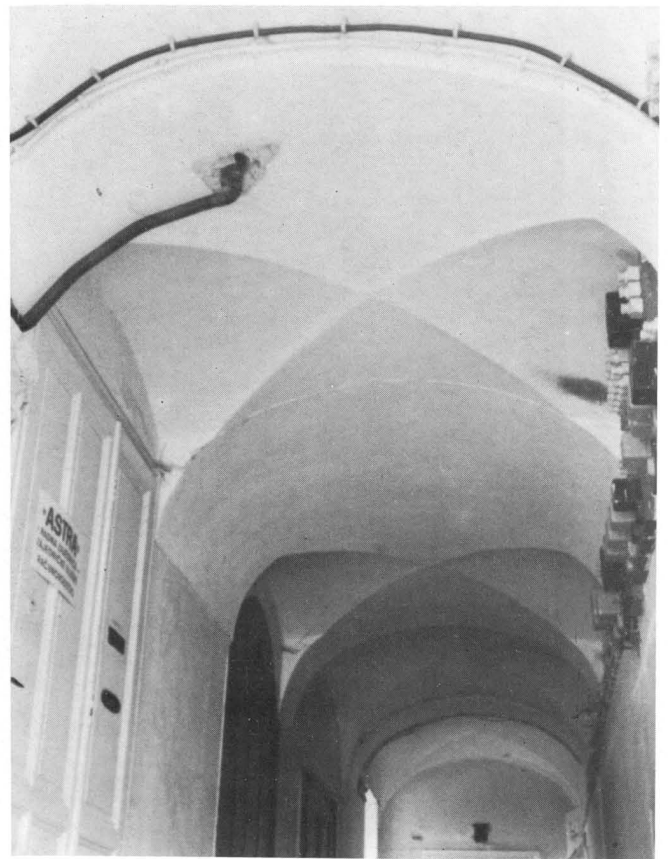
Kaptol 14, pročelje

Kaptol 25

Kaptol 14, ulaz

Kaptol 14, hodnik prizemlja

Kaptol 12, pročelje

*Kaptol 19, pročelje**Kaptol 7, portal*

raspored prostorija gotovo sličan onom kakav su imale drvene kurije: u prvom katu prosječno u nizu prosječno četiri sobe vlasnika, među kojima se ističe »palača«, a ispred njih hodnik ili otvoreni trijem; u prizemlju u nizu družinska soba, spavaće prostorije za družinu, kuhinja, ostava ili sl. Ulazi sa stubištem za prvi kat nisu posebno isticani, a obično su se nalazili pod trijemom, rjeđe u čelu hodnika kad se proteže posred kuće. U kurije se ulazi iz vrta ili dvorišta, a kućne veže iz ulice imaju samo kurije na jugozapadnom dijelu Kaptola (broj 2, 3, 4, 5) i posljednja sagrađena (broj 14). Središnje istake (rizalite) na pročelju imaju samo kurije broj 15 i 28.

Svodovi su bitan konstruktivni element ovih baroknih zgrada. Prizemne prostorije svuda su nadsvodene, osim pojedinačnih izuzetaka (redovito smočnice, spremišta ili sl.) gdje je bio drveni strop. Arhaični oblik svoda, bačvasti sa šiljatim susvodnicama, koji se u susjednoj Štajerskoj (Celje i okolica) upotrebljavao u 16. st., primjenjivan je na

Kaptol 6

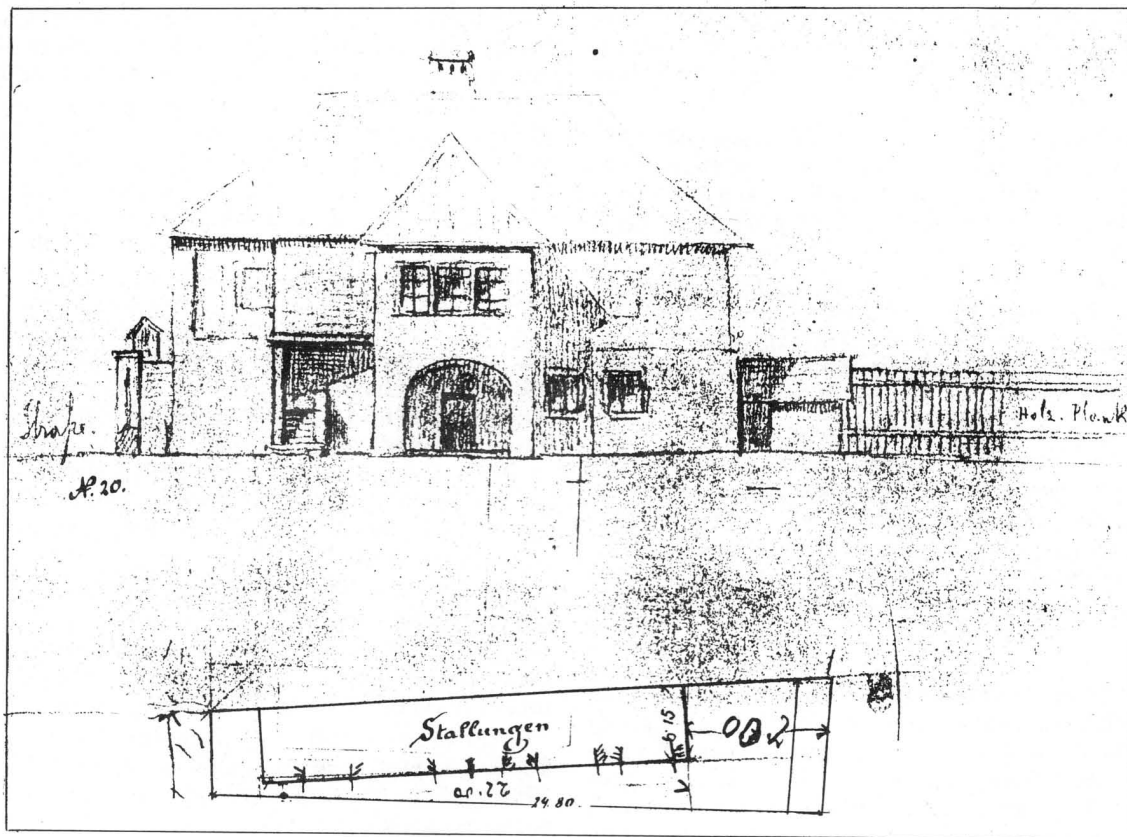
Gornjem gradu na nekoliko javnih zgrada oko sredine 17. st. (gimnazija na Katarininom trgu 4, već spomenuta bivša žitnica-škola u Opatičkoj 22 i dr.)¹⁴. Na kaptolu je na taj način nadsvodeni reprezentativni refektorij franjevačkog samostana (Kaptol 9) i veća prostorija u notarovoj kući

Kaptol 21

(Kaptol 27) uz podrumske prostorije nekih kurija. U bačvastom svodu često se nalaze lomljene susvodnice. One pretežno pripadaju gradnjama posljednje četvrti 17. st. i navješćuju barok. U to isto doba hodnici i otvoreni trijemovi u prizemlju i prvom katu imaju križne svodove koji su inače karakteristika 16. stoljeća. Križni svodovi katkad su jedan od drugoga odijeljeni pojasnicama (poprugama). Nose ih stubovi ili pilastri koji češće imaju profilirane korniše, rjeđe baze, što je u susjednoj Sloveniji pojava isključivo u crkvenoj arhitekturi.³⁰ Ti »kapiteli« stubova ili pilastara razrađeniji su u hodnicima prvog kata, a jednostavniji u prizemljima. Ti elementi pripadaju još renesansnoj tradiciji. Već se pri kraju 17. st. javljaju u bačvastom svodu lomljene susvodnice koje se na vrhu dodiruju, čime se oblikuje vrsta križnih svodova lomljenih bridova kao specifičan i najčešći u nas barokni oblik svoda. U svojoj knjizi »Zagrebački Gornji grad nekad i danas« (Zagreb 1967, drugo izdanje 1983) nazivam ga jednostavno barokni svod. On je dominantan u Zagrebu u gradnjama 18. stoljeća, osobito u prizemnim prostorijama. U hodnicima i trijemovima križne svodove zamjenjuju kupolasti svodovi (tzv. češke kape) već prije sredine 18. st. Jedinice tih svodova mogu biti kvadratne ili izdužene, pačetrovornaste. Stropovi u sobama prvoga kata u većini su ravni, izuzetno zrcalasti. Jednostavne štuko-dekoracije vrlo su rijetke, – ili se nisu održale. Ako se u prvom katu nalazila kuhinja, bila je nadsvodena (redovito bačvasti svod s lomljenim susvodnicama).

O graditeljima kaptolskih kurija zasad se ništa ne zna.

Kaptol 21

Ipak, s obzirom na to da su konstruktivni oblici (svodovi) gotovo tipizirani, a i detalji međusobno vrlo slični (korniši pilastara), smije se pretpostavljati da su ih gradili majstori koji su u Zagrebu stalno živjeli. Iz povijesnih se izvora doznaje da su u susjednom Gradecu u 17. st. živjele tri talijanske zidarske (tj. graditeljske) obitelji: Porta, Maczetto i Casagranda, a spominje se i Donati.³¹ Zasad je slobodno samo nagađati jesu li oni sudjelovali u gradnjama na Kaptolu. Građevinski obrtnici udružili su se u građevinski ceh 1741/1742. godine³² kad je u Gradecu bilo zidara iz Austrije i Slovenije. Trebat će tragati za cehovskim majstorima i njihovim prethodnicima da bi se doznalo koliko oni imaju zasluga za podizanje kaptolskih kurija.

Izvanredno je zanimljivo urbanističko rješenje baroknog Kaptola, što je već na početku spomenuto. Slobodno, gotovo proizvoljno smještavanje kurija na površine njihovih vrtova i dvorišta, tako da se neke nalaze duboko u vrtovima (uz istočni kaptolski zid), neke posred parcele,

neke blizu ulice ali tako da ih od nje dijeli mali komadić vrta, a neke uz ulicu, dokazuje da Kaptol nije bio ulica, nego skupina kurija – aglomeracija »dvorova plemenitih« na prostoru, zadanom kaptolskim zidovima i kulama; svakako, sasvim osebujna urbanistička pojava koju bi trebalo regenerirati i revitalizirati u njenom prvotnom smislu, i ukloniti tendencije 19. i 20. st. da se Kaptol pretvori u banalnu gradsku ulicu. Tako originalne gradske četvrti nema ni u kojem našem gradu – osim na Kaptolu u Zagrebu.

KURIJE IZ 19. STOLJEĆA

Da bi slika o Kaptolu bila zaokružena, treba napomenuti da gradnja kurija nije završena u 18. stoljeću. Kanonici su posljednje drvene kurije zamijenili zidanim u 19. st. Svojim novim kućama, koje su podizali uz ulicu, pridonijeli su djelomičnom pretvaranju starog naselja u gradsku ulicu. Bilo je to doba, kad su po zapadnoj i srednjoj Europi, pa i Bollé u Zagrebu,^{32a} nastojali formirati što pravilnije ulice.

³⁰ Nace Šumi, *Arhitektura XVII. stoljetja na Slovenskem*, Ljubljana 1969, str. 29.

³¹ Lelja Dobronić, *Povijesni spomenici Zagreba*, sv. XIX, Zagreb 1953, str. XLI-XLV.

³² Lelja Dobronić, *Zagrebački graditelji i građevinski ceh u XVIII. stoljeću*, *Iz starog i novog Zagreba*, V, Zagreb 1974.

^{32a} KAZ, EM, kut. 3 Bolléov izvještaj o stanju kurija 1881. godine.

³³ Dj. nav. u bilj. 22, str. 982; dj. nav. i bilj. 19, str. 206.

³⁴ Ivo Maroević, *Graditeljska obitelj Grahor*, Zagreb 1968, str. 38, 105, 210, 211.

³⁵ Lelja Dobronić, *Zaboravljeni zagrebački graditelji*, Zagreb 1962, str. 72, 80.

Prvu među kurijama 19. stoljeća sagradio je 1844. god. kanonik Matija Ledinski na *Kaptolu broj 19*.³³ Ona je primjer kasnobidermajerske jednokatnice s trodjelnim ulazom u dvorište.

Iduća je kurija, na *Kaptolu broj 12*, sagrađena 1860. godine. Nacrt za nju izradio je građevinski inženjer Janko Nikola Grahor, a gradnju je izveo Janko Jambrišak.³⁴ Pročelje joj odaje mješavinu stilova romantične faze historijskih stilova.

Potres 1880. god. nanio je građevinama na Kaptolu velikih šteta. Nakon njega definitivno je uklonjena stara kurija na Kaptolu broj 30 (danas 29a), od koje je ostao samo ulaz u dvorište uz sjevernu kulu utvrde oko katedrale.

Staru baroknu kuriju s cilindričnim »erkerom« na *Kaptolu broj 6* zamijenila je 1882. zgrada od nežbukane opeke po nacrtu Grahora i Kleina, a u izvedbi H. Bolléa.³⁵

Na mjestu posljednje poludrvne kurije na *Kaptolu broj 21* sagrađena je 1885. god. po Bolléovu nacrtu (građitelj M. Falleschini) posljednja zidana kurija koja na pročelju od nežbukane opeke ima prozore što podsjećaju na romaniku.

Ove se godine navršava puno stoljeće od završetka građenja »dvorova plemenitih«, kanoničkih kurija, na Kaptolu. Budući da su one vrijedne pojedinačno, a i kao aglomeracija ili urbanistička cjelina, na nama je da zaustavimo preoblikovanje i uništavanje njihova izvorna karaktera, koje se već podulje provodi, a sve više uzima maha.

Danas su slobodne površine Kaptola pretvorene u parkirališta. Jedno je javno s naplatom ispred zgrade Sjemeništa, a osim njega su vrtovi i dvorišta kurija otvoreni da u njima ostavlja auto bez plaćanja tkogod hoće. Ima dvorišta u kojima je parkirano odjednom i dvadesetak auta, a do deset može ih se redovito vidjeti u svakom dvorištu (osim na Kaptolu 20 i 28).

Drugi problem su krivi i štetni sadržaji u kurijama, bivšim gospodarskim zgradama i u divlje izgrađenim zgradama po dvorištima. Površnim pregledom se vidi da se u dvadeset i tri kurije nalazi 80-tak pogona: desetak automehaničara, autolakirera, vulkanizera i sl., dvadesetak raznih metaloprerađivačkih radionica (građevne limarije, lijevaonice metalnih predmeta, metalne galanterije i sl.), oko dvanest radionica različitih obrta, oko petnaest raznih predstavništva, biroa i sl. Skladištima robe s tržnice teško je znati broj, jer mnoga od njih nisu obilježena tablom, a gostionica raznih tipova ima osam (deveti je Aleksinački podrum u neposrednoj blizini Kaptola u Bakačevoj ulici). Da bi se svi ti pogoni smjestili, mnoga su dvorišta pretrpana nedavno podignutim zgradama (osobito na Kaptolu 25 i 18). Uz kuriju na Kaptolu 20 nedavno su podignute stambene zgrade koje je teško nagrdjuju. Da bi se smjestio riblji restoran, upropašten je podrum, istočni zid i dvorište najstarije kurije (lektorija, Kaptol 27). Na mnogo mjesta probijanjem prozora i vrata uništen je istočni kaptolski obrambeni zid.

Svi ti i slični krivi i loši zahvati obezvređuju estetsku i arhitektonsku vrijednost pojedinih kurija, kaptolskih zidova i Kaptola kao urbanističke cjeline, pa je Kaptol takav kakav je danas unatoč svojoj mnogostoljetnoj kulturnoj tradiciji – lišen svakog dostojanstva.

Da bi se do 900. obljetnice osnutka Zagrebačke biskupije, Kaptola i prvog spomena Zagreba, koja pada u 1984. godinu, Kaptolu vratio njegov doličan izgled i ugled, potrebno je provesti slijedeće: očistiti dvorišta i zgrade od neodgovarajućih sadržaja; zabraniti parkiranje auta u dvorištima; dvorišta i vrtove zasaditi cvijećem i drvećem; otvoriti arkade na kurijama gdje su trijemovi nekad bili otvoreni da arhitektura ponovo dobije nekadašnju kvalitetu; unijeti na Kaptol kulturne sadržaje (Dijecezanski muzej, Metropolitano s čitaonicom, izložbeni prostor i sl.).

Zahvalnost dugujem kolegi arhivistu Andriji Lukinoviću, koji mi je mnogo pomogao u radu na arhivskoj građi, kolegici Branki Prime, povjesničarki umjetnosti u Zavodu za spomeniško varstvo u Celju, koja me je upoznala s neobjavljenom gradom o stambenoj arhitekturi 16. i 17. stoljeća na susjednom štajerskom području, i Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, što mi je stavio na raspolaganje skice arhitektonskih snimaka kaptolskih kurija.

³⁵ Lelja Dobronić, *Zaboravljeni zagrebački graditelji, Zagreb 1962, str. 72, 80.*

Zusammenfassung

KURIEN AM KAPTOL IN ZAGREB

Kurien (lat. *curiae nobilitares*) werden die Häuser der Zagreber Kanoniker genannt. Sie stehen am Kaptol, einem der alten Stadtteile von Zagreb, westlich und nördlich der Kathedrale, welcher die Kanoniker dienen. Sie unterscheiden sich nicht nur wegen der gesellschaftlichen Stellung ihrer Eigentümer von den Bürgerhäusern und aristokratischen Palästen der Oberstadt, sondern auch durch ihre Baumerkmale: die meisten von ihnen stehen frei in einem Garten, wie Schlösser oder Kurien auf dem Lande, und sie waren auch wie die letzteren Mittelpunkt eines wirtschaftlichen Betriebes. Diese eigentümliche Agglomeration von Kurien am Kaptol zählt heute noch fünfundzwanzig Objekte, von denen jedes einzelne seine spezifischen Eigenarten hat. Wertvolle Angaben zu den Kurien findet man in den Visitationsprotokollen der Jahre 1673 und 1690. Die älteste Kurie des Kanonikus-Lektors (Kaptol 27 im Hof) wurde Ende des 15. Jhs. erbaut, und 1650 und auch später erneuert. Daneben steht das Haus des Notars des Domkapitels aus dem Jahr 1673. Die Kurie des Präpositus (Praepositur, Kaptol 7) wurde zwischen 1543 und 1571 erbaut, und erhielt 1756 einen barocken Anbau. Im Jahre 1673 wurden außer dieser beiden Kurien nur noch drei weitere aus Stein oder Ziegeln erbaut, Kaptol 4 (1627), 3 (1672) und 22 (vor 1673). Alle anderen Kurien waren aus Holz, und viele von ihnen wurden beim großen Brand des Jahres 1674 zerstört. Nach dem Brand wurden die Kurien Kaptol 15, 18 und 23 erbaut: alle sind einflügelig, beziehungsweise sie sind Parallelepipedien die sich nur mit Arkaden öffnen. Derselben Zeit gehören der Bau des Straßenflügels des Franziskanerklosters, Kaptol 9, an, und der nördliche Teil des Straßenflügels des Priesterseminars (Kaptol 29).

Gegen Ende des 17. Jhs. wurden die Kurien Kaptol 28 (1689), 10 (1695-99), 13 (1694) und 1 (1695) erbaut, und anfangs des 18. Jhs. die Kurien Kaptol 8 (1706-10), 6 (abgerissen) und 2 (1726), die einen L-förmigen Grundriß haben.

Nach dem Brand von 1731 wurden weitere aus Holz gebaute Kurien durch gemauerte ersetzt: Kaptol 20 (wahrscheinlich), 24, 26 (1746-49), 11 (1725), 25 (1778) und 14 (1780). Damit war die Reihe der barocken Kurien beendet. Alle sind einstöckig. Im ersten Stockwerk haben sie einige aneinandergereihte Zimmer, vor denen ein Gang oder ein offener Arkadengang verläuft, und im Erdgeschoß sind die Wirtschafts- und Haushaltsräume und die Zimmer für das Personal. Die Räume im Erdgeschoß haben in der Regel Tonnengewölbe mit verschiedenartigen Stichkappen, Kreuzgewölbe oder Kuppelgewölbe.

Der Kaptol ist in neuerer Zeit einer starken Beschädigung ausgesetzt (planlose Bauten in den Höfen, unpassende und schädliche Betriebe, wie Automechanische Werkstätten, Gasthäuser und ähnliches, die in den ebenerdigen Räumlichkeiten untergebracht sind, dazu kommen abgestellte Autos. Beschädigungen der alten Mauer der Kapitelstadt). Derart wertvolle und originale Stadtviertel, wie es der Kaptol mit seiner Ansammlung alter Kurien ist, besitzt nur Zagreb und keine andere Stadt in Jugoslawien. Es ist deshalb die Pflicht aller, diesen Kurien der Kanoniker als wertvollen Kulturdenkmälern ihr ursprüngliches Aussehen zurückzugeben und zu erhalten.

Grgo Gamulin

CONTRIBUTIONS AND HYPOTHESES
CONCERNING ITALIAN BAROQUE PAINTING

After several years of studying the works of old masters in Yugoslavia, the author of this study suggests that some of these works may be attributed to Ambrogio Bona, Pietro Liberi, Gian Battista Molinari, Antonio Molinari, Giuseppe Vermiglio, Daniele Crespi, Carlo Francesco Nuvolone, Flaminio Torri, Giovanni Francesco Romanelli and Giovanni Battista Ruopoli. Several valuable paintings still remain without certain attribution. Hypothetically suggested are the names Carlo Saraceni, Giovanni Battista Pellizzari, Antonio Fumiani and Sebastiano Bombelli. These attributions are based on the author's great visual experience, the quoting of a great number of comparative material and recent scholarly literature about Italian Baroque painting.

Kruno Prijatelj

ADDENDA FOR THE SPLIT BAROQUE PAINTER
SEBASTIANUS DE VITA

The discovery of the signature and date: SEBASTIANUS DE VITA/SPALATEN. F. 1778 on the restored pala from the church of the Holy Cross in Veli Varoš induces the author to attribute the painting in the Split monastery of Clarist nuns to the same artist. Also, he presents here a synthetic overview of the work of Devito known to us up to now, as well as of the various published studies concerning his activity.

Doris Baričević

SOME PROBLEMS OF FRANCISCAN SCULPTURE IN
NORTHWESTERN CROATIA IN THE FIRST HALF OF
THE EIGHTEENTH CENTURY

A group of wood carvings characterized by specific typology and working of the draperies stand out among the sculpture produced in Northwestern Croatia in the first half of the 18th century. All these artifacts are kept in the churches of Franciscan monasteries within the Croatian-Carniolan Franciscan Province. This paper deals exclusively with the works kept in the Croatian monasteries. Here, as is recorded in the archives, four sculptor monks were active at this period, who with the help of Franciscan joiners and painters-gilders made new church furniture. On the basis of elementary biographical data of the Franciscan sculptors Dionisius Hoffer, Ivo Schweiger, Cassian Lohn and Severin Aschpacher, an attempt has been made to attribute to each of these artists works found in the churches and monasteries in Trsat, Klanjec, Samobor, Kotari and Pazin.

Lelja Dobronić

CURIAE ON THE ZAGREB KAPTOL

The Latin term *curia* (in ancient Croatian texts also called *dvor plemeniti*) was used to denote the homes of the Zagreb canons. They are situated on Kaptol (Chapter), a section of Zagreb to the west and north of the Cathedral in which the canons served. Owing to the social position of their occupants and the characteristics of the buildings, they are different from the houses of the citizens and palaces of the aristocracy in the Upper Town: the majority are unattached, surrounded by gardens, like mansions and *curiae* outside the city, indicating that they also had comparable farming (rural) households.

Boris Vižintin

CANZIO DARIN BEDA – AN AUTHORSHIP ENIGMA

The author solves the enigma of authorship in the portraits of Count Erdödy and Ivan and Ana Minak (Maritime and Historical Museum of Hrvatsko Primorje in Rijeka), the portrait of a young man (Civic Museum, Karlovac) and the copy of the portrait of Count Laval Nugent (Historical Museum of Croatia, Zagreb) signed »Canzio Darin« and »Canzio Darin Beda«.

It was supposed that this referred to one or two artists at the most, but the author proves that three authors are referred to here: Canzio Michele, Da Rin Tommaso and Beda Francesco) who had a »bottega«, most likely in Genoa, where portraits and their copies were produced bearing the above mentioned signatures.

Tihomil Stahuljak

KLANJEC ON PICTURE POSTCARDS

The essay deals with the main square in Klanjec. It wishes to show that old picture postcards had registered nearly all the virtues of this square a long time ago. This is an opportunity for the author to discuss picture postcards in general. Are they anything besides being useful documents of what a locality looked like when they were made?